

Katowice, 15.09.2023

dr hab. Małgorzata Myśliwiec, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Nauk Politycznych

RECENZJA

dysertacji pt.:

„Padania. Od źródeł idei do próby stworzenia nowego narodu w Północnych Włoszech”

autorstwa Pani mgr. Małgorzaty Marii Fijał,

przygotowanej pod opieką naukową Pani dr hab. Joanny Sondel-Cedarmas, prof. UJ

Podstawa prawna sporządzenia recenzji

Recenzja została sporządzona w związku z powołaniem mnie przez Radę Dyscypliny Nauk o Kulturze i Religii UJ do pełnienia funkcji recenzentki w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora nauk o kulturze i religii Pani mgr. Małgorzacie Marii Fijał.

Zgodnie z regulacjami zawartymi w Rozdziale 2, Oddział 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późniejszymi zmianami), stopień doktora nadaje się osobie, która spełnia kryteria formalne, określone w art. 186 ust. 1. Jednym z nich jest obowiązek przedstawienia rozprawy doktorskiej, która „prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki lub kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.” (art. 187 ust.1) Ponadto „Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.” (art. 187 ust.2). „Rozprawę doktorską może stanowić praca pisemna, w tym monografia naukowa, zbiór opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych, praca projektowa, konstrukcyjna, technologiczna, wdrożeniowa lub artystyczna, a także samodzielna i wyodrębniona część pracy zbiorowej.” (art. 187 ust.3).

Wobec braku bardziej szczegółowych regulacji przyjmuję, że ocena przedłożonej do oceny pracy doktorskiej powinna uwzględnić następujące elementy: 1) uzasadnienie wyboru tematu i zakresu pracy, a przez to także wskazanie na jej oryginalność; 2) podstawę teoretyczną pracy; 3) stronę metodologiczną; 4) konstrukcję pracy i jej zawartość merytoryczną; 5) stronę językową i techniczną.

Podstawa faktyczna recenzji

Recenzja sporządzona została na podstawie oceny rozprawy, przedłożonej przez Doktorantkę w formie monografii naukowej. Dysertacja liczy 260 stron i tworzy ją:

1. *Wprowadzenie,*
2. *osiem rozdziałów,*
3. *Zakończenie,*
4. *Bibliografia,*
5. *oraz Spis ilustracji.*

Uzasadnienie wyboru tematu i zakresu pracy

Na s. 16-20 przedstawiona została bardzo szczegółowa analiza stanu badań nad problemem Padanii. Autorka w bardzo kompetentny sposób odniosła się do ustaleń najważniejszych badaczy. Przywołała pozycje reprezentatywnej literatury przedmiotu, a także wskazała na wielodyscyplinowe podejście do badanego problemu. Jasno wskazała także lukę badawczą zauważając na s. 20, że dotyczy ona procesu rekonstrukcji tożsamości narodowej/regionalnej w Padanii. Zdaniem Doktorantki – do którego zdecydowanie się przychyliam - niewystarczająca wydaje się interdyscyplinarna wiedza na ten temat. Szczególnie wartościowa jest przy tym próba podejścia łączącego perspektywę kulturoznawczą i politologiczną. Kluczowym dla wyjaśnienia celu pracy jest zdanie, zamieszczone na s. 21: „Niniejsza praca jest próbą - przynajmniej częściowego - wypełnienia tej luki, przedstawiając ewolucję koncepcji Padanii jako swoistej wspólnoty kulturowej na tle wykorzystania jej w realizacji projektu politycznego.” Przytoczone zdanie nie tylko jasno

wskazuje na cel pracy, lecz także lokuje dysertację w konkretnej dyscyplinie naukowej. Z jednej strony, ze względu na wprowadzenie koncepcji „narodu” oraz „projektu politycznego”, a także określonych metod badawczych (np. metody porównawczej), praca prezentuje wyniki, które z powodzeniem mogą zostać zaliczone do badań politologicznych. Jednak – w sytuacji braku odrębnego państwa – Autorka zdecydowała się na wybór elementu dominującego badań, czyli problememu ewolucji koncepcji Padanii jako swoistej wspólnoty kulturowej. Zastosowane w tym zakresie podejście metodologiczne bez wątpienia lokuje pracę w obszarze nauk o kulturze i religii.

Podstawa teoretyczna pracy

Rama teoretyczna dysertacji została wyznaczona opisem zawartym na s.11-16. Trudno nie zgodzić się z Doktorantką, że pojęcie „narodu” jest niezwykle trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Interesują się nim bowiem badacze reprezentujący różne dyscypliny nauki i prezentują różne podejścia teoretyczne. Autorka bardzo trafnie wskazała na najważniejsze z nich, opisane w literaturze przedmiotu. Ostatecznie, na s.16, odwołując się do tradycji anglosaskiej przyjęła następującą definicję badanego problemu: „Naród jest tutaj rozumiany jako forma wspólnoty wyobrażonej, ukonstytuowanej wokół kluczowych dla niej wartości kulturowych, jak język, tradycja czy zwyczaje, ale także wspólnej pamięci historycznej. Obejmuje ona oprócz pamięci o wydarzeniach historycznych także mity oraz legendy dotyczące przeszłości wspólnoty. Charakteryzuje się ona istnieniem więzi społecznej i wspólnego poczucia przynależności, ale równocześnie zmierzaniem do uzyskania samorealizacji na płaszczyźnie politycznej.” Analizując taką propozycję można mieć jednak lekki niedosyt związany z brakiem szerszego omówienia, lub choć zapowiedzi w części wstępnej omówienia padańskich koncepcji związanych z pojęciem "naród". Szczególnie w zakresie ambicji związanych z utworzeniem odrębnego państwa. Zjawiska związane z takimi dążeniami były wyraźnie widoczne w dziewiętnastym i dwudziestym stuleciu, gdy w Europie ścierały się koncepcje nacjonalizmu politycznego i kulturowego. Nacjonalizm polityczny był dziedzictwem Rewolucji Francuskiej. Wywodził się z założeń Marsyliusza z Padwy, Machiavellego i filozofów Renesansu, a dojrzałość zyskał w dobie Oświecenia. Opierał się na racjonalnych przesłankach, takich jak państwo i prawo. Koncepcja tak rozumianego narodu

została przyjęta i ugruntowana w posiadających nieprzerwaną tradycję istnienia państwach Europy Zachodniej oraz na terytorium Stanów Zjednoczonych Ameryki. Odwołanie do tego nurtu widzimy w pracy dopiero na s. 29 i 30. Odniesienie się jednak do tego zjawiska w kontekście procesów zachodzących w Północnych Włoszech byłoby bardzo wskazane, zarówno ze względu na tworzenie ramy teoretycznej pracy, jak i uzasadnienie jej ulokowania w konkretnej dyscyplinie naukowej. Zjednoczenie skutkowało bowiem utworzeniem państwa włoskiego, a nie padańskiego. W tej sytuacji ciekawe byłoby jednoznaczne wskazanie, czy budowanie tożsamości Padanii wiązało się raczej z postulatami nacjonalizmu politycznego, czy w tym przypadku zastosowanie znalazły mechanizmy charakterystyczne dla drugiego nurtu: nacjonalizmu kulturowego. Wykształcił się on w Europie, w dobie wojen napoleońskich i był wyrazem buntu przeciwko racjonalnym założeniom Oświecenia. Nacjonalizm kulturowy wskazywał na szczególną rolę czynników pozaracjonalnych, wywołujących silne emocje, takich jak odrębny język, wspólna historia, literatura, sztuka, etc. Zdaniem przedstawicieli tego nurtu to właśnie one miały znaczenie decydujące dla kształtowania i podtrzymywania tożsamości narodowej.

Udzielenie we *Wprowadzeniu* odpowiedzi na pytanie, który nurt był dominujący w przypadku kształtowania się tożsamości Padanii, byłoby niezwykle ciekawe ze względu na geograficzne usytuowanie regionu: z jednej strony mocno związanego z wartościami świata Zachodu, w którym obecne były wartości nacjonalizmu politycznego. Z drugiej jednak nieposiadającego w XIX wieku własnego państwa i przez to poszukującego źródeł własnej tożsamości w wartościach nacjonalizmu kulturowego, co było charakterystyczne dla wspólnot Europy Środkowej i Wschodniej. Odpowiedź na tak postawione pytanie pomogłaby też uzasadnić zarówno interdyscyplinarność pracy, łączącej wątki kulturowe i polityczne, jak i jej ostateczne usytuowanie w dyscyplinie nauk o kulturze i religii. Lektura całej dysertacji pozwala bowiem na zrozumienie problemu: braku państwa padańskiego, istnienia ambicji jego utworzenia oraz tymczasowego budowania tożsamości regionu wokół wartości kulturowych. Dlatego stwierdzam, że przyjęta rama teoretyczna jest wystarczająca, aby rozwiązać problem badawczy, zdefiniowany w temacie: „Padania. Od źródeł idei do próby stworzenia nowego narodu w Północnych Włoszech”.

Strona metodologiczna

Jak zaznaczono już powyżej, ze względu na podjęty temat praca z natury musiała mieć charakter interdyscyplinarny. Wprowadzenie do badań takich pojęć jak „państwo”, czy „projekt polityczny” wymusiło zastosowanie podejścia typowego dla nauk o polityce i administracji. Jednak sama hipoteza główna (przedstawiona na s. 23) nie pozostawia wątpliwości, że głównym przedmiotem badań pozostaną przesłanki kulturowe. Uzasadnieniem takiego wyboru jest słuszne założenie, że miały one odegrać zasadniczą rolę w realizacji celów politycznych Ligi Północnej. Odgrywały one i nadal odgrywają zasadniczą rolę w kształtowaniu padańskiej tożsamości, w sytuacji braku odrębnych struktur państwowych.

Planując badania Doktorantka zdecydowała się na zastosowanie zasady triangulacji, oznaczającej połączenie różnych metod, technik i perspektyw badawczych. Wśród zastosowanych metod wymieniła porównawczo-historyczną, analizę treści, a także metodę obserwacyjno-konsultacyjną. Analizując tekst dysertacji można się domyślić, że zastosowana została także technika wywiadu eksperckiego oraz metoda delficka. Pewien niedosyt informacyjny powoduje fakt, że nie do końca dokładnie zostały opisane rodzaje źródeł, które Doktorantka zamierzała przebadać przy zastosowaniu wymienionych metod i technik. Przykładowo: na s. 24 Autorka zamieściła informację, że zastosowała metodę „analizy treści (literatury) opartej na podejściu deskryptywnym: ze względu na przegląd oraz opis kluczowych zjawisk i procesów zawartych w literaturze przedmiotu, a także w prasie i aktach prawnych, uwzględniając wzajemne zależności, jakie między nimi zachodzą.” Takie podejście w opisie metodologii nie wyjaśnia do końca jakie źródła i pod jakim kątem zostały przebadane. Zupełnie niepotrzebnie zaznaczono, że analiza treści będzie się odnosiła do analizy zawartości „literatury”. Analiza jej stanu to bowiem etap wstępny do zaplanowania procesu badawczego: najpierw dokonujemy analizy stanu literatury przedmiotu i szukamy luki badawczej (co Doktorantka wykonała bardzo poprawnie), a następnie – prowadząc już sam proces badawczy, zmierzający do wypełnienia znalezionej luki - selekcjonujemy źródła i badamy je przy pomocy określonych metod. Gdyby Autorka zaznaczyła, że wybrane pozycje literatury, ze względu na ich zawartość i autorów stanowią określone źródła, opis metodologiczny prezentowałby się zupełnie inaczej. W pełni zrozumiała byłaby np. decyzja o

przeanalizowaniu treści dzieł ideologów padańskiego nacjonalizmu/regionalizmu. Jasny opis źródeł i sposobu ich badania nie pozostawiłby także w sferze interpretacji tego, w jakiej dyscyplinie mieści się praca. Bez wątplenia ma ona charakter interdyscyplinarny. Jednak dopiero dokładna lektura pozwala na stwierdzenie, że poszukiwanie czynników kulturowych w procesie kształtowania się wspólnoty mieszkańców Padanii jest elementem dominującym nad ważnym, choć jednak drugoplanowym aspektem wątków politycznych.

Szkoda, że w części zatytułowanej *Metodologia* Autorka nie zawarła informacji na temat cezur czasowych pracy. Znajdują się one dopiero w kolejnym podrozdziale, zatytułowanym *Struktura*. Gdyby podrozdział poświęcony metodologii został nieco bardziej rozbudowany i jasno określał zarówno pytania oraz hipotezy badawcze, opis źródeł oraz metod i technik zastosowanych do ich zbadania, a także opis cezur czasowych, tą część można byłoby uznać za kompletną. W takiej sytuacji w części *Struktura* można byłoby uzasadnić wyłącznie konstrukcję pracy, wynikającą z kolejności zaplanowanych prac badawczych i weryfikacji hipotez szczegółowych.

Konkludując należy stwierdzić, że Doktorantka w poprawny sposób zastosowała metody i techniki typowe dla nauk o kulturze i religii, a także dla nauk o polityce i administracji, choć nie do końca dokładnie zostały one opisane w podrozdziale metodologicznym. Bardziej szczegółowy opis wyboru źródeł i metod wybranych do ich zbadania bez wątplenia czyniłby odbiór całości pracy zdecydowanie bardziej klarownym.

Jednak bez wątplenia należy pochwalić Doktorantkę za zastosowanie jednej z najważniejszych metod, charakterystycznych dla nauk o polityce i administracji, czyli metody porównawczej.

Konstrukcja pracy i jej zawartość merytoryczna

Jak zaznaczono już powyżej, licząca 260 stron dysertacja została podzielona na *Wprowadzenie*, osiem rozdziałów, *Zakończenie*, *Bibliografię*, oraz *Spis ilustracji*. Struktura pracy została bardzo dobrze uzasadniona w odrębnym podrozdziale, zamieszczonym na s. 25-28.

Wprowadzenie zawiera wszelkie elementy, które powinna zawierać praca naukowa. W sposób szczegółowy odniosłam się do nich powyżej.

Rozdział I ma charakter wprowadzający do badanego problemu. Został poświęcony źródłom koncepcji Padanii na tle kształtowania się idei państwa i narodu w okresie zjednoczeniowego ruchu risorgimento z połowy XIX wieku. Przedstawienie najistotniejszych koncepcji tego okresu, tj. idei monarchii scentralizowanej Camilla Benso Cavoura, projektów monarchii liberalnej Vincenzo Giobertiego oraz Cesare Balbo, założeń demokratycznego republikanizmu Giuseppe Ferrariego oraz Carlo Cattaneo, a także koncepcji „Europy narodów” Giuseppe Mazziniego jest znakomitym wstępem do dalszych rozważań. Pozwala zrozumieć poszczególne koncepcje, dotyczące państwa włoskiego, wobec których stanowisko musieli zajmować przedstawiciele myśli politycznej Północnych Włoch.

W rozdziale II omówione zostały źródła współczesnej koncepcji Padanii. Ta część pracy stanowi logiczną kontynuację rozważań przedstawionych w rozdziale I. Szczególnie istotne jest ukazanie perspektywy Północnych Włoch w świetle ostatecznego zwycięstwa koncepcji monarchii scentralizowanej i wstrzymania rozwoju koncepcji federalistycznych. Polityczne zwycięstwo wspomnianego nurtu nie oznaczało bowiem zupełnego odejścia od idei państwa złożonego. Założenia myśli politycznej, przytoczone w rozdziale I, w znacznym stopniu wpłynęły bowiem na kształtowanie koncepcji Padanii.

Rozdział III poświęcony został problemowi instytucjonalizacji dążeń opisywanego regionu w postaci ugrupowania o nazwie Liga Północna na rzecz Niepodległości Padanii (LN). LN jest obecnie najstarszą partią działającą na bardzo dynamicznie zmieniającej się scenie politycznej Włoch. Podjęcie tematu jednej z najważniejszych partii politycznych sugerować mogłoby przeniesienie przez Autorkę akcentu na politologiczny aspekt pracy. Jednak nic bardziej mylnego: na s. 56 wyraźnie zaznaczone zostało, że działalność LN w dużej mierze opierała się na lokalnych i regionalnych ruchach, których głównym celem było działanie na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego ziem, które reprezentowały. Doktorantka w bardzo kompetentny sposób pokazała działalność opisywanego ugrupowania, koncentrując się zarówno politycznych sukcesach, jak i na postulatach politycznych, dotyczących regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Rozdział IV analizuje wizję nowego państwa i narodu padańskiego. I ponownie należy zauważyć, że pomimo konieczności odniesienia się do projektu typowo politycznego, Doktorantka skupiła się nie tylko na postulowanych rozwiązaniach ustrojowych (propozycje konstytucyjne, parlament, czy rząd), ale także na symbolicznych elementach

narodowotwórczych, takich jak stolica, symbole narodowe (flaga, hymn, moneta) oraz kultura popularno-sportowa.

Rozdział V poświęcony jest problematyce charyzmatycznego przywództwa Umberta Bossiego. Zawiera zarówno najważniejsze elementy biograficzne, dotyczące owego lidera politycznego, jak i przedstawia rozważania dotyczące procesu budowania koncepcji narodu padańskiego.

W rozdziale VI przeanalizowana została symbolika mitu padańskiego w dyskursie politycznym Ligi. Bez wątpienia zawarte w nim rozważania w znacznie większej mierze koncentrują się na kulturowych, niż politycznych aspektach badanego problemu. Omówienie takich elementów jak legendarne ślubowanie komun w Pontydzie, czy bitwy pod Legnano, wskazuje na źródła, wokół których kształtowała się tożsamość padańska.

Rozdział VII koncentruje się na aspektach związanych z kształtowaniem się koncepcji narodu padańskiego. Ważnymi aspektami, poruszonymi w tej części pracy są takie elementy kulturowe jak etnia, terytorium, dialekt oraz religia.

W rozdziale VIII – ostatnim – wskazano na wpływ przedstawicieli elit intelektualnych i kulturalnych na proces ewolucji koncepcji Padanii oraz jej społecznej recepcji.

Strona językowa i techniczna

Bardzo pozytywnie oceniam stronę językową pracy. Tekst napisany jest pięknym językiem polskim. Pomimo faktu, że Doktorantka pracowała głównie na źródłach włoskojęzycznych, w tekście nie zauważa się nieprzyjemnych dla odbiorcy kalek językowych.

Przygotowanie pracy w języku polskim zasługuje także na wyróżnienie ze względu na podjętą tematykę. Problem ambicji politycznych Padanii to bowiem zagadnienie bardzo ciekawe nie tylko dla badaczy problematyki regionalnej z kilku różnych dyscyplin nauki, ale także dla przeciętnego, polskiego czytelnika. Przygotowanie dysertacji w języku obcym zdecydowanie zmniejszyłoby możliwości popularyzacji wyników badań na gruncie polskim.

Wnioski

Zasadniczym celem rozprawy było przedstawienie oraz analiza genezy i rozwoju koncepcji Padanii, ze szczególnym uwzględnieniem jej etniczno-kulturowego podłoża. Uważna lektura dysertacji pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, że zdecydowanie został on

osiągnięty. Przeprowadzone badania pokazały, że polityczne próby budowy narodu padańskiego zostały podjęte głównie w oparciu o przesłanki kulturowe.

Doktorantka w sposób właściwy przeprowadziła proces badawczy. Najpierw bardzo dokładnie przeanalizowała stan badań i wskazała na istniejącą w nich lukę. Następnie wyznaczyła cel pracy i postawiła pytania badawcze, a także zbudowała ramę teoretyczną, odwołując się do licznych koncepcji pojęcia *naród*. Kolejnym etapem było wyselekcjonowanie właściwego materiału źródłowego i przeprowadzenie jego analizy. Etapem finalnym było natomiast wyciągnięcie wniosków.

Konkludując należy stwierdzić, że Doktorantka prezentuje bardzo dobry poziom ogólnej wiedzy teoretycznej, zarówno w dyscyplinie nauk o kulturze i religii, jak i nauk o polityce i administracji. Bez wątplenia przedmiotem przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Natomiast zawarte przeze mnie w recenzji uwagi wskazują jedynie na możliwe kierunki udoskonalenia samego warsztatu badaczki.

Wyrażam jednoznacznie pozytywną opinię na temat rozprawy pt. „Padania. Od źródeł idei do próby stworzenia nowego narodu w Północnych Włoszech”, autorstwa Pani mgr. Małgorzaty Marii Fijał, przygotowanej pod opieką naukową Pani dr hab. Joanny Sondel-Cedarmas, prof. UJ i wnioskuję o dopuszczenie Pani Magister do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Małgorzata Myśliwiec